

El plany per Salònica de Kaminiatis The lament for Thessaloniki by Kaminiatis

Jordi Redondo¹
<Jordi.Redondo@valencia.edu>
<https://orcid.org/0000-0002-5347-5830>
GIRLC
Universitat de València
Departament de Filologia Clàssica
Av. Blasco Ibáñez, 32
46010 València

Fecha de recepció: 06/02/2023
Fecha de acceptació: 04/10/2023

RESUM: Una obra de datació controvertida, que en principi hauria estat composta poc després de la presa i saqueig de Tessalònica l'any 904, ens ofereix un dels testimoniatges tardans sobre una variació del motiu del plany: aquell que es fa per una ciutat conquerida. El text respon a un model de composició elaborada i que recull elements procedents de diversos gèneres. A la tradició literària el presumpte autor, el ciutadà tessalonicenc Ioannis Kaminiatis, hi afegeix el pes de les creences cristianes. Dediquem també una breu reflexió a la qüestió de la cronologia relativa de l'obra, que sembla anterior a una de molt semblant d'Eustaci, a les acaballes del segle XII.

PARAULES CLAU: Plany, ciutat, massacre, tradició, fe religiosa.

ABSTRACT: A work of controversial dating, which in principle was composed shortly after the dam and looting of Thessaloniki in 904, offers one of the late testimonials on a variation of the motif of the mourning: that which laments the fate of a conquered city. The text responds to an elaborate composition model that collects elements from different genres. To the literary tradition displayed by the presumed author, the Thessalonikian citizen Ioannis Kaminiatis, the weight of Christian beliefs must be also taken into account. We also dedicate a short reflection to the question of the chronology of the work, which seems to precede a similar work by Eustathius, at the end of the 12th. century.

KEYWORDS: Mourning, city, slaughter, tradition, religious faith.

El text transmès sota el nom de Ioannis Kaminiatis amb el títol *Εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης*, *En la conquesta de Tessalònica*, ofereix una extensa notícia amb format epistolar sobre l'assalt que el 31 de Juliol del 904 una host d'àrabs va dur a terme amb èxit, amb el resultat del saqueig de la ciutat i els subsegüents carnatge i esclavatge de bona

1. Agraïm els útils i adients suggeriments formulats amb la revisió del present treball. Totes les traduccions són de l'autor.

part de la població. L'autor, altrament desconegut i sobre la identitat, datació i formació del qual s'han plantejat diversos interrogants per la nostra minsa informació, empra una llengua literària d'un intens color classicista, en ella mateixa un testimoniatge de gran interès per a l'analista modern. Malgrat el to general de lamentació per la tragèdia que en poques hores, inopinadament i sobtada, es va abatre sobre la confiada i pròspera ciutat, a nosaltres ens interessa un plany que cap a la fi de l'obra entona un dels personatges de la narració. Per les característiques del plany hi reconeixem tant motius propis d'aquest gènere literari com determinades innovacions que volíem presentar i comentar.

L'obra de Kaminiatis: context i particularitats

La narració historiogràfica titulada *En la conquesta de Tessalònica*, signada per un tal Ioannis Kaminiatis, forma part del seguit d'obres d'adscripció, datació i anàlisi dubtoses, fins al punt de poder parlar-ne com d'un text enigmàtic i aïllat. Pel que fa a l'edició de l'obra i amb gran avantatge sobre les precedents (Allacci 1653; Combefis 1685; Bekker 1838; Migne 1863), ha aparegut després una de solvent a càrrec de Böhlig (Böhlig 1973), a més de les de Tsaras (1987) i Tsolakis (2000) i de les traduccions de Nasledova al rus (1959) i Frenido i Photiou a l'anglès (2000). Els treballs sobre el text no són ni nombrosos ni de gran interès per a qüestions filològiques i literàries (Παπαγιάννη 1986), sinó que s'han centrat en problemes de caire històric. El context dels fets ens és conegut: l'any 904 una expedició menada pel renegat grec Lleó de Trípoli, el qual va salpar de Síria rumb a Constantinoble, va acabar davant dels murs de Tessalònica, que els grecs tenien desprotegida del costat de mar. Però d'ençà de la derrota naval del 898 les aigües de l'Egeu eren permeables a les incursions àrabs (Struck 1905; Farag 1998), sense que ni arran de les informacions sobre els preparatius musulmans l'imperi fos capaç de bastir una estratègia defensiva útil. Després de quatre dies de setge, la ciutat va caure a 29 de Juliol del 904, amb el resultat d'una gairebé total destrucció i de milers de morts i d'esclaus. Nogensmenys, una font àrab situa l'atac a la ciutat d'Atàlia, el que ha ocasionat una certa confusió entre els investigadors moderns; en realitat l'error del cronista àrab al-Tabari es deu a que Atàlia era la vila natal de Lleó (Grégoire 1952). Una font alternativa són les exposicions epistologràfiques del patriarca Nicolau I (Τσάρας 1940).

La problemàtica lingüística i literària no ha atret tant d'interès, i de fet són encara nombrosos els interrogants sobre l'obra i el seu autor, inclosos els relatius a la datació i al gènere literari a què pertany el text. Amb arguments que no semblen convinents, Kazhdan (1978) sosté que el text no seria anterior al segle XV².

L'obra de Kaminiatis no s'ha d'entendre com una notícia exhaustiva i fidel de l'assalt àrab; així ens ho indica un altíssim grau de literaturització que respon a una composició posterior als fets i recolzada en un ús acurat de diverses fonts literàries. El text, que inclou components autobiogràfics, està farcit de referències metaliteràries preses de diferents gèneres, dels quals aquí ens interessa el del plany.

2. L'argument és que l'obra seria posterior a la presa de Salònic pels turcs el 1430. Vegeu també Kazhdan 1993. Per a una crítica a la posició de Kazhdan vegeu Frenido 1997.

El plany de Kaminiatis. Tradició genèrica i innovació

El motiu del plany es dona en diversos passatges al llarg de l'obra de Kaminiatis, en concret als capítols 13, 38, 43-44 i 72. El primer passatge té un caràcter proemial (Ἄλωσις 13), mentre que el segon es concentra, d'antuvi almenys, en el plany per les dones (Ἄλωσις 38); el tercer passatge és l'autèntic plany de l'obra, i el que sustentará el nostre comentari (Ἄλωσις 43, 4-44, 9); el darrer, finalment, té un caire conclusiu (Ἄλωσις 72). Els eixos de la pertinença al gènere del plany són tres, en primer lloc la reiterada auto-referència amb què l'autor especifica la seua condició de veu que expressa el dol col·lectiu sense concessions a retoricismes ni a manipulacions (Ἄλωσις 1, 4-5); segonament, la realitat de la presa d'una ciutat que és tot seguit sotmesa al carnatge dels seus habitants, la rapinya del botí i la destrucció de construccions i públiques i privades (Ἄλωσις 53, 2-7); i finalment la inclement impietat de l'agressor (Ἄλωσις 39, 1-5). Tots tres elements pertanyen a la tipologia del plany per la ciutat assetjada, conquerida i destruïda, amb el referent de Troia com a gran exponent del subgènere (Redondo 2014).

Juntament amb els elements propis del gènere, Kaminiatis ha introduït fins a cinc innovacions que volem emfasitzar. La primera no ho és en el sentit d'una plena i crua innovació, atès que ja se'n troben precedents: ens referim a la tria de la prosa. Kaminiatis, que mostra una important i vasta cultura literària, tingué encara un precedent en vers quan segles abans Sofroni, patriarca de Jerusalem, va compondre almenys un poema sobre la presa de la ciutat a mans del rei persa Cosroes: uns versos de l'epigrama titulat Εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, conservat a un manuscrit de la Bibliothèque Nationale de París, diuen així (BNP *cod. lat.* 3282, foll. 26-27, vv. 21-24):

ζακότῳ ὄρτο δαίμων,
μανίη φθόνῳ μαχαίρη,
ζαθέους πόλεις πολίχνας,
φοινικοῖς ξίφεσι πέρσας.

*Un démon s'alçà glavi en mà
mogut per un gran ressentiment,
per la follia, per l'enveja,
tot arrasant amb espases tenyides de porpra
les molts sagrades ciutats i forteses.*

Però entre els seus epigrammes hi ha encara d'altres testimoniatges de la presència del tema; així, l'epigrama XIV, significativament titulat Εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς ἁγίας πόλεως τὴν ἀπὸ Περσῶν γενομένην, *En la conquesta de la ciutat santa pels perses*, començava amb la frase Ἁγία πόλις θεοῖο...; i uns versos de l'epigrama XVIII, titulat Εἰς τὸν τίμιον Σταυρόν, *A l'honorable Stavros* (Migne 1865: col. 3808, vv. 33-36) diuen:

κρατερὴν πόλιν κρατήσας
νεκύων ὄλην γεμίζει,
ποταμῷ πυρὸς δὲ πᾶσαν
ὁ θεήλατος ἐκβλύζει.

*En emparar-se de la poderosa vila
l'emplena sencera de cadàvers,
i tota ella amb un riu de foc
empès per un déu la inunda.*

L'aposta de Kaminiatis per la prosa fa avinent el canvi de paradigma operat dins la literatura bizantina respecte de la de l'època tardoantiga.

La segona innovació té a veure amb la *persona loquens*, que a diferència dels planys de la lírica i la tragèdia ens depara una veu de baró. Ja a l'èpica podia donar-se que la lamentació fos entonada per un dels guerrers, característica que ha estat reconeguda per totes aquelles investigadores que reivindiquen l'habitud amb què el plany té com a executora una dona (Loroux 1990; Easterling 1991; Foley 1992; Holst-Warhaft 1992; Murnaghan 1999). De fet, a l'èpica homèrica trobem un quàdruple conjunt de planys, els que pronuncien Tetis per Aquil·les, amb un caire profètic perquè té lloc *ante eventum*, i tot seguit el mateix Aquil·les per Pàtrocle (Hom. *Il.* XVIII 52-64 i 324-342); després els de Briseida i novament Aquil·les també per Pàtrocle (Hom. *Il.* XIX 287-300 i 315-337); en tercer lloc, els que Hècabe i Andròmaca pronuncien per Hèctor (Hom. *Il.* XXII 431-436, 477-514); en acabat, tanquen la sèrie els tres planys consecutius que també per Hèctor pronuncien Andròmaca, Hècabe i Hèlena (Hom. *Il.* XXIV 725-745, 748-759 i 762-775), als quals hem d'afegir un únic cas de plany aïllat que precedeix aquesta tercera sèrie; es tracta del d'Aquil·les per Pàtrocle, un element nuclear ben significatiu al principi del darrer cant de la *Iliada* (Hom. *Il.* XXIV 19-23). Altrament dit, a més de Tetis, Briseida, Hècabe, Andròmaca i Hèlena, només Aquil·les pronuncia planys, fins a tres i sempre per Pàtrocle. En aparença constitueix una excepció a la regla que el plany duu el segell d'una veu femenina. S'ha remarcat també com a l'*Odissea* són les Muses les qui planyen el difunt Aquil·les (Hom. *Od.* XXIV 60-61):

Μοῦσαι δ' ἔννεα πᾶσαι ἀμειβόμεναι ὀπι καλῆ
θρήνεον

I les nou Muses entonaven el plany tot contestant-li totes amb formosa veu

Ara bé, mereix molt més interès per a la reconstrucció dels usos socials, almenys quan es tractava de professionals de la poesia, el passatge de la *Iliada* que ens documenta com són els aedes els qui tenen la comesa d'entonar el plany pels herois (Hom. *Il.* XXIV 719-722):

οἱ δ' ἐπεὶ εἰσάγαγον κλυτὰ δόματα, τὸν μὲν ἔπειτα
τρητοῖς ἐν λεχέεσσι θέσαν, παρὰ δ' εἶσαν ἀοιδούς
θρήνων ἐξάρχους, οἳ τε στονόεσσαν ἀοιδῆν
οἱ μὲν ἄρ' ἐθρήνεον, ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες

Aleshores, tan bon punt arribaren al palau que en boca de tots gaudeix de fama, tot seguit el col·locaren sobre un llit cisellat, i a la vora dugueren aedes que iniciaven els planys, els quals entonaven un cant farcit de gemecs, i tot seguit gemegaven les dones.

La nostra interpretació és que mentre com a acte social el plany correspon a les dones de la família i la comunitat de la persona difunta, al pla literari són els aedes, sempre barons, els qui se n'encarreguen. El cas de les Muses a l'*Odissea* ens sembla tan excepcional com el del mateix Aquil·les.

Una tercera innovació, menor per la importància i l'abast, es correspon amb la substitució d'un exèrcit que assetja la ciutat per un agressor transmarí que apareix de sobte davant les seues muralles.

Les innovacions quarta i cinquena resulten més significatives, i són aquelles relacionades amb la cultura i la ideologia de l'autor. La quarta innovació consisteix en la fusió del gènere del plany amb el del discurs escatològic. Mai a la literatura antiga no es dona la interacció entre la lamentació i l'expressió d'una vida ultraterrena.

La cinquena i darrera innovació té un caràcter semblant, en la mesura en què s'afegeixen als motius del plany uns de manllevats a la fe cristiana. Aquesta argumentació moral, paral·lela i diferenciada alhora de l'escatològica que esmentàvem adés, construeix un discurs de lamentació del tot diferent al que es llegeix als texts de la tradició grega antiga.

La llengua literària de Kaminiatis

No entra en els nostres propòsits l'anàlisi dels elements temàtics que constitueixen la substància del gènere del plany; hi són, evidentment, com ara els de la irrupció dels sarraïns dins la ciutat (§ 35), el degollament indiscriminat dels seus habitants sense distinció d'edat, sexe i condició, inclosos frares i monges (§ 35-41), el caire esbojarrat i cruel de la carnisseria duta a terme pels invasors (§ 46), les escenes de la massacre dins el temple principal de la ciutat, Àgios Iorgos (§ 51-52)³, l'enviliment dels assaltants, que són descrits com a llops afamats i criminals empedreïts (§ 52),⁴ l'amuntegament dels cadàvers entre autèntics rierols de sang (§ 54)⁵ i el desviament del Sol del seu curs natural, a l'ende-

3. *Άλωσις* 39, 5-6: ἴνα γὰρ τὴν θηριώδη καὶ ἀδάμαστον ἐκείνην ὄρεξιν ἐμφορήσωσιν, οὐδὲ γυναικῶν ἐφείσαντο κατ' ἀρχὰς τοῦ κινδύνου, οὐδὲ παίδων αὐτῶν, ὧν τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον ἄγειν βιάζεται πολλάκις καὶ θηρῶν ὀφθαλμοὺς εἰς συμπάθειαν· ἀλλ' ἦν ἐπ' ἴσης ἅπασιν ἡ τομῆ, καθάπερ ἐν χλοηφόρῳ πεδίῳ πᾶν τὸ παρατυχὸν ἐκθερίζουσα, ὡς ἐν βραχεῖα καιροῦ ῥοπῆ ἄοικον ἀποδειχθῆναι τὴν πόλιν τὴν πρὸ μικροῦ στενοχωρουμένην καὶ τοῖς πλήθεσι βριθούσαν. *Per tal de sadollar aquest apetit indomable i salvatge, al bell inici del perill no varen fer cap estalvi de les dones, ni tampoc de llurs fills, la tendra edat dels quals molt sovint força els ulls de les bèsties fins a dur-les a una actitud de commiseració; però el degollament queia igualment sobre tothom, talment com a una plana farcida de verda herba sega de soca-rel tot allò que troba al seu pas, així també en un curt espai de temps la ciutat que poc abans anguniejava per la manca d'espai i era atapeïda de gent es va veure deshabitada.*

4. *Άλωσις* 52, 5-6: οἱ δὲ τὸ τάχος καθάπερ ἀτίθασοι λύκοι θήρας ἐπιτυχόντες, οὕτως ἠπειγμένως καὶ ἀνηλεῶς τοὺς ἀθλίους κατέτεμον. ἔτι δὲ τῷ θυμῷ ζέοντες, τί καὶ περὶ ἡμῶν ἐθέλειν αὐτοὺς πράττειν, πρὸς τὸν δεινὸν ἐκείνον δικαστὴν ἀπεσκόπου. *Ells, doncs, tot prest, com a llops que no es poden amansir en trobar-se una peça de caça, així de diligentment i sense gens de pietat degollaren aquells malaurats. Bullint encara per llur excitació, dirigien llurs esguards envers aquell terrible jutge tot demanant-li què volia que fessin amb nosaltres.*

5. *Άλωσις* 52, 9: ὡς γὰρ ἔληξεν ὁ κατ' ἐκείνους τοὺς δυστυχεῖς φόνος, πεπλήρωτο δὲ τὸ ἔδαφος ἅπαν νενεκρομένων σωμάτων, μέσον δὲ τούτων ἐλίμναζεν ἡ πλήμμυρα τοῦ αἵματος· οὐκ ἔχων ὅπων ὁ μαιφόνος ἐκεῖνος πρὸς τὸ ἐκτὸς γένηται, ἄλλο κατ' ἄλλο τὰ πτώματα τῶν κειμένων τοῖς ἐκατέρωθεν τοῦ ναοῦ περιδρόμοις ἐπιτεθῆναι διεκελεύσατο. *Quan va acabar l'assassinat d'aquells desventurats, tot el terra havia quedat ple dels cossos dels difunts, i al bell mig s'estancava el devessall de sang. Com que aquell impiu carnatge no tenia manera d'abocar-se cap a fora, es va donar l'ordre que un rera l'altre els cadàvers dels morts fossin amuntegats als carrers al voltant del temple.* *Άλωσις* 54, 9-10: ἐκείντο γὰρ τὰ σώματα τῶν ἀνηρεμένων ἔτι τοῦ λύθρου ἐναποστάζοντα, φρικτὸν ὄραμα, πᾶσα ἡλικία τῶν ἀνθρώπων μιᾷ ψήφῳ τὸν διὰ ξίφους κατακριθεῖσα θάνατον καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ταφῆς ἀμοιροῦσα. κατεχεῖτο δὲ κατὰ παντὸς στενωποῦ περιρρέων ὁ οἶνος καὶ τοῖς αἵμασι τῶν πεπτωκότων ἀνακιρνῶμενος ἅπαν τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως κατεμέθυσκεν. *Els cossos dels assassinats jeien deixant anar encara un regalim sangonós, espectacle esferèidor, perquè cada grup d'edat d'aquella gent fou condemnat amb un sol vot a la mort per l'espasa, sense obtenir tampoc cap sepultura, els uns a continuació dels altres. Vessava de cada carrer el vi que corria arreu, i que en barrejar-se amb la sang dels caiguts embriagava tot el sol de la ciutat.*

mà de la tragèdia (§ 57).⁶ Bona part d'aquests tòpics seran centrals dins aquest subgènere del plany per la ciutat conquerida (Redondo 2014). Ens centrarem, en canvi, en l'anàlisi dels elements formals de caire lingüístic i estilístic.

La llengua literària del nostre d'altra banda desconegut autor ha estat definida com una mena de mostra de koiné –nosaltres en diríem alta koiné–, a parer de Browning (Browning 1989).⁷ Tot i la nostra opinió contrària a aquesta anàlisi, com que aquest no és pas el lloc on tractar-ne passarem a ocupar-nos dels aspectes estilístics més rellevants. Un dels més cridaners és el recurs a les interrogatives retòriques, que als quatre breus passatges que ens ocupen apareixen fins a cinc vegades (Ἄλωσις 13, 1; 44, 3; 72, 5, 6 i 8).

Determinats usos lingüístics propis de la prosa d'aparat caracteritzen la llengua literària d'aquest autor. En destacarem la preferència pels adjectius verbals en *-τος (Ἄλωσις 13, 2 ἀβούλητος, 38, 6 ἀκατάπαυστος, 8 ἄρρητος, 43, 6 ἀπαρηγόρητος, 8 ἀπροσδόκητος, 12 i 72, 2 φορητός, 13 ὑποπτος, 72, 2 δυσδιαίρετος), i per les formacions en *-μα, (13, 1 ἐμμελέτημα, 4 i 44, 2 πρᾶγμα, 5 διήγημα, ἄκουσμα, 38, 9 βοήθημα, 43, 11 παρανάλωμα, 13 αἶμα, 72, 6 πρόσταγμα, ἔγκλημα, 11 βούλημα). Destaca també l'abundor dels verbs triplᾶ, per als quals convé de resseguir els precedents: XIII 3 ἐνδιαβάλλοντες (Ctes. fr. 29, 10; LXX, Nu. XXII 22 i Ps. 108, 4), ἐπεμβαίνοντες (Hom. Il. IX 582, Hes. Sc. 324), 4 ἐπαφιέναι (X. Cyr. IV 1, 3, Aen. Tact. XXXII 6, Alciphr. I 22), 5 ὑπεκκλῖναι (Ar. Eq. 282, Plu. Cam. XVIII), XXXVIII 3 ὑπεκκλίνειν, συνεκβοῶσαι (Hdn. II 2, 10), XLIII 7 ἀπεκδεχόμενος (Alciphr. III 7), 9 ἐπαναπαυσάμενος (LXX Nu. XI 26, Ev. Lc. X 6, J. AJ VIII 3, 6), XLIV 1 συνεξειπῶν (Luc. epist. Saturn. 28), 3 συνεπαρθεῖς (X. Eq. VII 2, J. BJ Proem.), 6 καθυπενέγκαι (hàrax absolut), 8 καθυπομεῖναι (hàrax absolut), LXXII 2 ἐπισυναπτομένου (Plb. III 2, 8), 5 ἐπεξελθεῖν (Antipho I 1 i II α 2, Th. I 120, III 26, IV 14).

Entre els recursos retòrics Kaminiatis fa servir els de l'enumeració (Ἄλωσις 13, 1), l'homeotèuton (Ἄλωσις 13, 3), la parequesi (Ἄλωσις 38, 5), el políptoton (Ἄλωσις 13, 3; 43, 5), la rima (Ἄλωσις 13, 3), l'anàfora (Ἄλωσις 13, 6; 38, 7), l'aposiopesi (Ἄλωσις 13, 4) i la *figura etymologica* (Ἄλωσις 72, 2). També hi trobem tòpics d'autor, com ara la insistència a expressar com els protagonistes de la desgràcia es sentien derrotats per ella (Ἄλωσις 38, 2 i 44, 2 i 3). Encara més sofisticat és l'ús de la construcció periòdica o λέξις κατεστραμμένη, com ara a l'exemple que tot seguit veurem (Ἄλωσις 43, 5-6):

6. Ἄλωσις 57, 1: ἀλλ' ἦν ἰδεῖν ἐπὶ τοῖς πραττομένοις καὶ τι καινότερον, τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας τοῦ κατὰ φύσιν παρατραπείσας καὶ τῷ καύσωνι τῶν πειρασμῶν συνεκταθεῖσαν καὶ τοῦ καιροῦ τὴν ἐπίτασιν, ὡς ἐν ὀλίγῃ ῥοπῇ πελιδνωθῆναι τὰς τῶν ἀνθρώπων ὄψεις καὶ πρὸς τὴν συμφορὰν μεταβάλλεσθαι, πάντας δὲ ὁμοίως ἐφίεσθαι καὶ ἀπορεῖν ῥανίδος μιᾶς ὕδατος τοῦς τε ἐντελεῖς τὴν ἡλικίαν καὶ τοὺς ἔτι κομιδῆ νέους, οὐδὲν ἕτερον ἀλλ' ἢ μόνον ἀναψῦξαι μικρὸν τὴν συνέχουσαν δίψαν ἐπίζητοῦντας, καὶ οὐδὲ τούτου τυγχάνοντος. Però damunt de tot el que s'havia esdevingut era possible de veure quelcom de més sorprenent, que els raigs del sol es desviaven del seu natural i que la durada de la bona estació s'estenia llargament per l'escalfor de llurs escomeses, de forma que en un breu lapse de temps els rostres de les persones s'enfosquieren i es varen transformar per a desgràcia seua, perquè tots sentien igualment el deler, perquè els mancava una simple gota d'aigua, tant als qui eren per l'edat gent ferma com els qui de fet eren encara joves, car no pas altra cosa cercaven sinó tan sols refrescar una mica la contínua set, i ni tan sols això no aconseguien.

7. Browning 1989: 117: In his account of the capture of Thessalonika by the Arabs in 904 he writes in general rather undistinguished Koine: periphrastic verb forms, double augments, confusion of future indicative, aorist subjunctive and aorist optative, confusion of ἐκεῖ, ἐκεῖσε and ἐκεῖθεν, uncertainty in the handling of participial constructions, use of optative as an optional variant for subjunctive, etc. But in addition there are spasmodic signs of classicism: τήμερον appears side by side with σήμερον, γλῶττα with γλῶσσα, middle forms replace active, the optative is freely used in final sentences introduced by ἵνα and ὡς ἄν.

ῥφεῦ μοι λέγων, / ὃ τέκνα πολυπαθῆ, / ἐν τίσι νῦν περιελήφθην, / καὶ τίνι ταῦτα ἀπέκειτο / τῆ δυστήνῳ μου ταύτῃ / καὶ τάλαιπῶρῳ ζῶῃ, / ἴν' οὐδὲ κατὰ διαφόρους / ἀπέτεκον χρόνους / καὶ τῆ γενέσει παρέθηκα, / ὕφ' ἐν ἴδῳ τὴν τελευταίην ὑπερχομένους /, / καὶ μὴδ' ὅπερ τοῖς ἀτυχοῦσιν / ἐστὶ συγκεχωρημένον, / σχολὴν ἄγων ἀξίως / τοῦ πάθους ὀδύρασθαι. / 6 συνεκάλεσα γὰρ ἂν / πρὸς τὸ κοινὸν τοῦτο / καὶ ἀπαρηγόρητον πένθος / καὶ αὐτὰ τὰ ἄψυχα τῶν κτισμάτων / κοινωνῆσαί μοι τοῦ πάθους / καὶ τὴν συμφορὰν συμμερίσασθαι.

(...) *tot dient 'ai de mi, fills meus que tant heu patit, en quin cas m'he vist ara abandonat, i per què ha caigut tot això damunt d'aquesta meua infeliç i atribolada vida, per tal que vegi aquells que en diferents anys vaig engendrar i que vaig confiar a la sort de la naixença al caire d'un únic moment enfilant el pas cap a la mort i que ni tan sols els hi ha estat atorgat allò que als dissortats escau, plànyer d'una manera digna el propi patiment tot gaudint d'un moment de calma, car també hauria cridat davant d'aquest dol inconsolable i compartit aquelles de les nostres possessions que careixen d'una pròpia existència per tal que compartissin amb mi la desgràcia i participessin de l'infortuni.*

Es tracta en general de períodes rítmics, κῶλα, d'entre cinc i nou síl·labes, i només a la fi del període són admesos dos membres de fins a deu síl·labes. D'altra banda, Kaminiatis no s'està tampoc d'assajar períodes d'una complexa arquitectura sintàctica, incompatible amb un plany real, però efectiva si l'objectiu és el d'aconseguir una prosa artística d'un alt nivell. Aquest n'és un exemple (Ἄλωσις 72, 8-9):

ἐν οἷς τί πάσχειν εἰκὸς τούτους ἅπαντας, ὅποτε πρὸς δουλείαν ἦγοντο εἰς γῆν ἀλλοτρίαν, ὅπου τὸ μὲν σέβας τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως ὡς ἐναγὲς ἐνουβρίζεται, πάθη δὲ τιμᾶται ἀλογώτατα, ὅπου πορνεία σεμνύνεται καὶ μανία γεραίρεται, καὶ πολλῆς τιμῆς καταξιοῦται ἀναίδεια, ὅπου τῶν ἀρρένων ἢ φύσις εἰς γυναικείαν χρῆσιν μεταγέται, καὶ ἡ κτίσις ὑβρίζεται, καὶ συγχύσεως γέμει πάντα καὶ πρὸς τὸ κακὸν ἀνατέτραπται. τί πρῶτον τούτων ἀπάντων ἐκόψαντο;

Què era lògic que en aquesta situació patissin tots ells, quan es veien arrossegats a l'esclavatge cap a una terra estrangera, quan el culte de la nostra fe és víctima d'injúries com si fos un d'abominable i en canvi són tractats d'honorables les experiències més mancades de sentit, quan és venerada la prostitució i honorada la follia, i encara és jutjada digna de grans honors la impudícia, quan la naturalesa dels barons es trastoca amb vistes a una pràctica pròpia de dones, i endemés la propietat és ultratjada i tot és ple de confusió i es veu capgirat a fi de mal, quin de tots aquests haurien cercenat el primer?

Kaminiatis ha fet servir aquí els recursos de la interrogativa retòrica, que obre i tanca el passatge, i de la paradoxa, aquest d'una manera enumerativa amb una sèrie de tres casos consecutius, πορνεία σεμνύνεται καὶ μανία γεραίρεται, καὶ πολλῆς τιμῆς καταξιοῦται ἀναίδεια. La sintaxi del període que ocupa la major part del passatge ens ofereix una oració principal inicial, l'el·líptica τί πάσχειν εἰκὸς τούτους ἅπαντας, a la qual segueixen fins a quatre clàusules d'oracions subordinades temporals: una primera introduïda per ὅποτε i amb un sol verb, una segona introduïda per ὅπου, el que ja estableix una *uariatio*, i amb dues oracions coordinades adversativament, una tercera també amb ὅπου, i una quarta encara introduïda per ὅπου amb fins a quatre oracions d'una jerarquia interna cumulativa, amb tot just uns καὶ que les concatenen. Hi ha, doncs, un *crescendo* que mitjançant la sintaxi expressa la idea d'acumulació. Juntament amb la sensació d'un progressiu atapeïment, aquesta clàusula final transmet la idea que una inversió de l'ordre natural produeix l'absoluta confusió i promou el domini del mal: ὅπου τῶν ἀρρένων ἢ φύσις εἰς γυναικείαν

χρῆσιν μετάγεται, καὶ ἡ κτίσις ὑβρίζειται, καὶ συγχύσεως γέμει πάντα καὶ πρὸς τὸ κακὸν ἀνατέτραπται.

La retoritzaçió de la prosa de Kaminiatis ateny uns nivells estilístics com només són possibles a l'oratória d'aparat, molt per damunt dels registres propis de la lírica o la tragèdia. Vegem-ne un exemple (*Ἀλωσις* 72, 6):

ποία δὲ γλῶσσα ῥητόρων ἐπεξελεῖν δυναθεῖη τὴν ποικίλην ἐκείνην καὶ πολυειδῆ τῶν ὀδυνῶν κάκωσιν, ὅποτε καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τῷ καινῷ τούτῳ καὶ παραλόγῳ προστάγματι εἰς πολλὰ κατετέμενετο, τοῦτο μόνον ἔγκλημα τὴν κοινωνίαν τοῦ γένους ἔχουσα καὶ τὴν ἔμφυτον τῶν ἐνωθέντων συνάφειαν;

Quina llengua propia de rêtors hauria estat capaç de seguir fil per randa aquell divers i variat exercici de malures, quan la naturalesa mateixa es feia a bocins per l'acció d'aquesta nova i forassenyada ordre pel sol fet de tenir com a única inculpació la identitat del lligam familiar i la congènita relació dels qui són una sola carn?

A una sola oració, que enceta amb un procediment autoal·lusiu -ποία δὲ γλῶσσα ῥητόρων etc.- Kaminiatis ha fet servir els termes abstractes κάκωσις, φύσις, πρόσταγμα, ἔγκλημα, κοινωνία i συνάφεια. L'adopció d'un estil basat en l'isóκωλον contribueix a atansar aquesta prosa preciosista als registres de la poesia.

Hi ha també un evident to paratràgic que probablement no ha estat manllevat ras i curt a la tragèdia, ans al gènere del plany en prosa, conreat per molts autors de les èpoques imperial i bizantina.⁸ Elements tràgics són, per descomptat, el passatge programàtic on el pare inicia el plany (*Ἀλωσις* 43, 4-6):

καὶ πρῶτος ἐξῆρχε θρηνῶν ὁ πατήρ, ἤδη προβεβηκῶς ὢν καὶ πολλὴν περὶ τὸ λέγειν ἐπιστήμην ἐξησκημένος, 'φεῦ μοι' λέγων, 'ὦ τέκνα πολυπαθῆ, ἐν τίσι νῦν περιελήφθη, καὶ τίνοι ταῦτα ἀπέκειτο τῇ δυστήνῳ μου ταύτῃ καὶ ταλαιπώρῳ ζωῇ, ἴν' οὐς κατὰ διαφόρους ἀπέτεκον χρόνους καὶ τῇ γενέσει παρέθηκα, ὕφ' ἐν ἴδῳ τὴν τελευτὴν ὑπερχομένους, καὶ μηδ' ὄπερ τοῖς ἀτυχοῦσιν ἐστὶ συγκεχωρημένον, σχολὴν ἄγων ἀξίως τοῦ πάθους ὀδύρασθαι. συνεκάλεσα γὰρ ἂν πρὸς τὸ κοινὸν τοῦτο καὶ ἀπαρηγόρητον πένθος καὶ αὐτὰ τὰ ἄψυχα τῶν κτισμάτων κοινωνῆσαί μοι τοῦ πάθους καὶ τὴν συμφορὰν συμμερίσασθαι.

Aleshores va encetar els planys el pare el primer, ell que era ja d'una edat avançada i amb una gran expertesa en la ciència oratòria, tot dient 'ai de mi, fills meus que tant heu patit, en quin cas m'he vist ara abandonat, i per què ha caigut tot això damunt d'aquesta meua infeliç i atribolada vida, per tal que vegi aquells que en diferents anys vaig engendrar i que vaig confiar a la sort de la naixença al caire d'un únic moment enfilant el pas cap a la mort i que ni tan sols els hi ha estat atorgat allò que als dissortats escau, plànyer d'una manera digna el propi patiment tot gaudint d'un moment de calma, car també hauria cridat davant d'aquest dol inconsolable i compartit aquelles de les nostres possessions que careixen d'una pròpia existència per tal que compartissin amb mi la desgràcia i participessin de l'infortuni.

L'expressió del plany es veu aquí reforçada per la doble interrogativa retòrica i per la invocació. La prolepsis del relatiu a οὐς κατὰ διαφόρους ἀπέτεκον χρόνους és també pròpia d'una llengua literària elaborada. Finalment, una variant de la *congeries synony-*

8. Per bé que més endavant citem algunes de les obres conservades dins d'aquest gènere del plany per la ciutat conquerida a la literatura bizantina, la importància de la inclusió del motiu dins la narració hagiogràfica va resultar decisiva. Vegeu al respecte Saradi 2014.

morum que opera al nivell dels components morfològics i semàntics tanca el passatge amb la seqüència συνεκάλεσα, κοινὸν, κοινωνῆσαι, συμφορὰν ἰ συμμερίσασθαι. Protagonista del plany és un home ple d'experiència i alhora de saviesa, ἤδη προβεβηκῶς ὢν καὶ πολλήν περὶ τὸ λέγειν ἐπιστήμην ἐξησκημένος.

La part més interessant de la secció principal del plany és com segueix (Ἄλωσις 43, 7-11):

οὐδὲ γὰρ οἱ πάντες τῶν ὁμοπατρίδων ἄλλως ἄγουσιν ἢ ἐγώ, ἕκαστός τινα τῶν οἰκείων ἀπεκδεχόμενος καὶ τῆς ἐτέρου συμπαθείας ἐπιδεόμενος. ἐμοὶ γὰρ δύο δεινὰ συνέβη κατὰ τοῦτο, ὃ τε ψυχικὸς κίνδυνος ἐν ἀμαρτίαις τὴν ζωὴν δαπανήσαντι, καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν οὗτος ἀπροσδόκητος χωρισμός, ὃν οὕτως οὐποτε προσεδόκησα, ἀλλ' αἰεὶ δι' ἐντεύξεως εἶχον ὑφ' ὑμῶν καλυφθῆναι τὰ βαρυπενθῆ ὄμματα ταῦτα, ἵν' ἐπαναπαυσάμενος ταῖς ὑμετέραις χερσὶ τῷ τάφῳ τῶν πατέρων δοθῶ, καὶ ὑμᾶς ἐν ἀσφαλείᾳ καταλίπω τῆς τε μητρὸς γηροκόμου καὶ τοῖς ἔτι κοιμηθῆ νέοις καὶ τῷ χρόνῳ καθυστερίζουσι δυσὶν ἀδελφοῖς ὑμῶν τὰς περὶ τὸ ζῆν ἀφορμὰς προνοήσαντας. νυνὶ δὲ πᾶσα μὲν τοιαύτη διόλωλεν ἐλπίς, ἐν μέσοις δὲ τοῖς δεινοῖς ἀπειλημένους ἄωρον ἐκδέχομαι τὴν καθ' ὑμῶν τελευτήν. καὶ οὕτω με τετήρηκε τῶν ἀνομιῶν τὸ πλῆθος καὶ εἰς ταύτην τεταμίευκε τὴν ἡμέραν, ἵνα κατ' ὀφθαλμοῦς ἴδω τὰ φίλτατά μοι τῶν τέκνων βαρβαρικῶν ξιφῶν παρανάλωμα καὶ τὰ παμπόθητα μέλη ταῖς χερσὶ τῶν δημίων ἀνηλεῶς διασπώμενα, ὧ τῆς ὀδύνης, οὐδὲ τοῦτο ἀσφαλὲς ἔχων, ὅτι τὸν δύστηνον ἐμὲ πρῶτον ὁ μαιφόνος τῆς ζωῆς ἀπαλλάξει.

Ni tan sols tots d'entre els nostres conciutadans són duts de manera diferent a la meua, car cadascun s'enduaia algun dels seus íntims alhora que impetrava la compassió de l'altre. A mi en aquesta situació m'esdevingueren dues sensacions paoroses, d'una banda el risc de l'ànima per a desgràcia de qui ha despès la seua vida a compte de pecats, i d'una altra aquesta inesperada separació de vosaltres, que mai fins ara no em vaig esperar, ans per la mútua companyia comptava sempre amb què aquests meus ulls apesantits per la dolor fossin coberts per vosaltres, per tal que en reposar fos lliurat pels vostres braços a la tomba dels meus ancestres i perquè us deixés en la seguretat de la vostra anciana mare, i alhora, als qui són encara ben bé joves, i als vostres dos germans, que per raó del temps us van al darrere, uns mitjans que tinguin cura de la vostra vida. Però ara la meua esperança, tal com era, tota ella és perduda sense remei, i abandonat al bell mig de terribles esdeveniments estic fent-me el càrrec de la fi que contra vostre hi és. I és així com m'ha preservat la gernació d'individus sense llei i m'ha estalviat fins a aquest dia, perquè amb els meus ulls vegi els més estimats dels meus fills com a inútil despesa de les espases bàrbares, i els membres que el meu desig emplenen esquarterats sense cap pietat per les mans dels botxins, ai del meu dolor, sense ni tan sols tenir aquesta seguretat, que abans el criminal despatxarà d'aquesta vida aquest desgraciat de mi.

Si un dels mitjans per tal de significar l'alçada literària d'un text rau a subratllar l'ús de hàpax o de termes en tot cas rars, aquí Kaminiatis n'acumula fins a sis que fan el nostre interès: ὁμοπατρίδων, βαρυπενθῆ, γηροκόμους, παρανάλωμα, παμπόθητα ἰ μαιφόνος. Hàpaxs absoluts fins on arriba el nostre coneixement són els termes ὁμοπάτριδοι ἰ παμπόθητος. El primer és una variant del més freqüent ὁμοπάτριος (Antipho I 1, Lys. XIX 22), i el segon del no tan freqüent ποθητός (Ael. NA VII 3). Termes anteriorment emprats per altres autors, tot i que de manera molt ocasional, són βαρυπενθής, present als poemes òrfics i també a l'*Antologia Palatina* (Orph. fr. 12c, AP XVI 134), γηρόκομος, registrat a Hesíode i a Josef (Hes. Th. 605, J. AJI 13, 3), παρανάλωμα, present a prosistes tardans com ara Josef i Elià (J. BJ IV 5, 2 ἰ V 1, 3, Ael. VH I 17), i μαιφόνος, testimoniati a l'èpica i a la tragèdia (Hom. Il. V 31, E. Med. 266, Andr. 355).

D'hàpaxs en registrem ja a la secció que qualificàvem de proemial, amb termes com ara ἐμμελέτημα, registrat al grec veterotestamentari i a l'*Antologia Palatina* (Sap. 13, 10, AP VI 83), ο φρενοβλαβῶς (Hdt. II 120, 2, Eup. fr. 181, 7, Luc. *Dea Syr.* 43).

L'al·lusió al plany es registra als quatre passatges que en tracten, amb tot d'esments a termes que expressen les idees de la lamentació i el patiment (38, 1 συνθρηνεῖν, 2 οἰμωγὰς, 3 θρήνους, καταστενάζουσαι, 4 θρήνου, 5 ἐκλαυθύριζον; 43, 4 θρηνηῶν, 5 ὀδύρασθαι; 44, 1 θρήνοις, 2 καταστενάζει, 3 πάθει, ἀποδύρηται). Especialment significatives són determinades construccions sintàctiques i fraseològiques, algunes d'elles d'evident filiació tràgica com ara φεῦ μοι (Ἄλωσις 43, 5), ὦ τῆς ὀδύνης (Ἄλωσις 43, 11). Tampoc no sembla casual l'ús del verb ἐξάρχομαι per a l'inici del plany (43, 4 ἐξήρχε). Es tracta d'un verb tècnic per a l'inici de les intervencions del cor dramàtic o del cantor(a) d'una monodia. A Homer apareix al plany fúnebre d'Aquil·les entonat per sa mare Tetis (Hom. *Il.* XVIII 51), i l'ús es revela habitual a altres passatges èpics (Hom. *Il.* XVIII 606 (= *Od.* IV 19), Hes. *Sc.* 205, aquí dit de les Muses).

En canvi, quan una expressió més viva és el que més convé al patetisme d'un discurs menys elaborat literàriament, però farcit d'emoció, Kaminiatis suspèn la seua habitual evitació de l'hiat (Ἄλωσις XII 5 i XIII 6 (*bis*)).

En contrast amb aquesta exhibició de retòrica classicista, Kaminiatis introdueix com a principi argumentatiu que anul·la tota la resta de consideracions el de la força moral que confereix la pràctica de la fe cristiana. Al següent passatge la desgràcia infligida als ciutadans de Tessalònica s'explica com la pena merescuda pels pecadors (Ἄλωσις 44, 5):

τάχα γὰρ ἀπέκειτο διὰ τὴν μοχθηρίαν ἡμῶν τὸ οὕτως ἀποθανεῖν καὶ ἰδοὺ κατ' ὀφθαλμοὺς ἢ τῆς ζώης ἐφέστηκεν ἕκτισις, βιαίως τοῖς ξίφεσι τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐκτινύουσα.

Aviat arran de la nostra avolesa fou disposat que moríssim d'aquella manera, i vet aquí com davant dels nostres ulls fa aparèixer el càstig per la nostra existència, que amb violència a cop d'espasa extingia les nostres vides.

Vegem-ne un segon exemple del rerefons cristià de l'obra, ara amb la fe com a força que anima a resistir qualsevol patiment (Ἄλωσις 72, 11):

ἀλλ' ὅμως ἔφερον πάντα, τὴν ἐπὶ πᾶσι μεγαλοψυχίαν παρεχομένου θεοῦ καὶ τῶ οἰκείῳ βουλήματι τὰ καθ' ἕκαστον μεθαρμόζοντο.

Tanmateix tot ho sofrien, perquè el déu els hi fornía l'altivesa d'esperit en tota circumstància i per la seua voluntat agombolaven cadascuna d'elles.

Per al discerniment de les fonts d'aquesta mena d'expressions cal deixar enrere la tradició clàssica i endinsar-se en la dels autors cristians. Lloable com és l'objectiu, no serà pas el tema de l'ocasió present.

El motiu del plany a la prosa

El plany no és exclusiu dels gèneres poètics, com tampoc no ho és, hi insistim, de veus femenines. L'aparició de la temàtica del plany a la prosa s'ha de connectar amb altres casos de transvasament de continguts propis de la poesia a gèneres narratius prosificats.

Aquest trànsit és propi de la literatura de les èpoques hel·lenística i imperial. En tenim un exemple a aquest plany de Josef (J. *BJ* V 19):

τί τηλικούτον, ὃ τλημονεστάτη πόλις, πέπονθας ὑπὸ Ῥωμαίων, οἱ σου τὰ ἐμφύλια μύση πυρὶ καθαροῦντες εἰσηλθόν· θεοῦ μὲν γὰρ οὔτε ἦς ἔτι χῶρος οὔτε μένειν ἐδύνασο, τάφος οἰκείων γενομένη σωμάτων καὶ πολέμου τὸν ναὸν ἐμφυλίου ποιήσασα πολυάνδριον· δύναιο δ' ἂν γενέσθαι πάλιν ἀμείνων, εἶγε ποτὲ τὸν πορθήσαντα θεὸν ἐξιλάσῃ.

Com és, la més malaguanyada de les ciutats, que a mans dels romans has sofert un patiment tan immens, ells que han traspassat els teus murs tot eradicant a còpia de foc els teus odis interns; no hi havia ja l'espai del déu ni podies tu romandre-hi, esdevinguda tomba de les pròpies vides i havent fet del temple el fossar d'una guerra civil; hauries ben pogut néixer de bell nou més noble, si mai haguessis aplacat el déu que t'ha destruït.

Diversos autors varen compondre planys en prosa, entre els quals han estat esmentats Flavi Josef i Dió Crisòstom (J. *BJ* V 16-19, VI 404-408; Dio Chrys. XI *passim*, especialment la secció final, 151-154. Vegeu al respecte Vagnone 1988). Pel seu patetisme el següent passatge de la *Guerra Jueva* podria haver inspirat Kaminiatis (J. *BJ* VI 404-408):

εἰσχυθέντες δὲ τοῖς στενωποῖς ξιφῆρεις τοὺς τε καταλαμβανομένους ἐφόνεον ἀνέδην καὶ τῶν συμφευγόντων τὰς οἰκίας αὐτάνδρους ὑπετίμπρασαν. πολλάς δὲ κεραΐζοντες ὅπτο' ἔνδον παρέλθοιεν ἐφ' ἄρπαγὴν, γενεὰς ὅλας νεκρῶν κατελάμβανον καὶ τὰ δωμάτια πλήρη τῶν τοῦ λιμοῦ πτωμάτων, ἔπειτα πρὸς τὴν ὄψιν πεφρικότες κεναῖς χερσὶν ἐξήεσαν. οὐ μὴν οἰκτείροντες τοὺς οὕτως ἀπολωλότας ταῦτ' οὐ καὶ πρὸς τοὺς ζῶντας ἔπασχον, ἀλλὰ τὸν ἐντυγχάνοντα διελαύνοντες ἀπέφραζαν μὲν τοὺς στενωποὺς νεκροῖς, αἵματι δὲ ὄλην τὴν πόλιν κατέκλυσαν, ὡς πολλὰ καὶ τῶν φλεγομένων σβεσθῆναι τῷ φόνῳ. καὶ οἱ μὲν κτείνοντες ἐπαύσαντο πρὸς ἐσπέραν, ἐν δὲ τῇ νυκτὶ τὸ πῦρ ἐπεκράτει, φλεγόμενοι δ' ἐπανέτειλεν Ἱεροσολύμοις ἡμέρα Γορπιαίου μηνὸς ὀγδόη, πόλει τοσαύταις χρησαμένη συμφοραῖς κατὰ τὴν πολιορκίαν, ὅσοις ἀπὸ κτίσεως ἀγαθοῖς κεκρημένη πάντως ἂν ἐπίφθορος ἔδοξεν, οὐ μὴν ἀξία κατ' ἄλλο τι τῶν τηλικούτων ἀτυχημάτων ἢ τὸ γενεὰν τοιαύτην ἐνεγκεῖν, ὑφ' ἧς ἀνετράπη.

Tot abocant-se als carrerons, espasa en mà assassinaven a discreció tots els qui hi sorprenien, alhora que calaren foc, amb la gent a dins, a las cases dels qui hi cercaven aixopluc. Conforme en saquejaven moltes, quan accedien dins per al pillatge sorprenien famílies senceres de difunts, i plenes les estances de cadàvers per l'efecte de la fam, i tot seguit se n'anaven amb les mans buides esbalaïts davant de l'espectacle. Tot i plànyer-se pels qui havien perit d'aquesta manera, no experimentaven la mateixa sensació envers els qui eren vius, sinó que travessant tot aquell que es trobaven al pas varen barrar els carrerons amb els cadàvers, i la ciutat sencera varen inundar en un bany de sang, fins al punt que moltes de les flames que cremaven s'extingissin arran de la mortaldat. Els assassins hi varen posar fi al capvespre, mentre que a la nit el foc es feia encara més fort, per la qual cosa el dia vuit del mes Gorpieu s'alçava encara damunt tot de flames, per a desgràcia d'una ciutat que ha passat al llarg del setge per tants infortunis -en haver gaudit des de la seua fundació de tants benifets hauria semblat en tot cas digna d'enveja- sense ésser-ne en absolut mereixedora en relació amb cap altre dels seus terribles accidents que no fos pel d'haver infantat la generació per la qual fou anorreada.

La tendència de Josef a no estalviar els recursos propis de la historiografia tràgica es fa sentir a aquest passatge. La inserció de seqüències d'imatges d'una inusitada força plàstica, potenciada per l'ús d'una dicció hiperbòlica, serà a partir d'ara una constant del

gènere del plany per la ciutat conquerida. La desferra de Jerusalem descrita per Josef serà amb Kaminiatis la de Tessalònica i amb d'altres anònims autors la de Constantinoble. Kaminiatis, doncs, participa d'una innovació ja consolidada —n'hi ha prou d'atendre, *sapientia pauca*, al testimoniatge de Sofroni—, el que juntament amb els abundosos recursos retòrics fa de la seua obra una mostra de plany artificiós i gens natural, atès que malgrat l'elevat grau de patetisme no es correspon amb una notícia realista.

Kaminiatis i Eustaci

L'obra de Kaminiatis fou sense cap de dubte un model a parer-hi compte dins la *Presa de Tessalònica* de l'arquebisbe Eustaci, testimoni d'excepció de la conquesta de la ciutat per Guillem II, rei de Sicília, l'any 1185. Al seu *De Thessalonica urbe a Normannis capta* el gran erudit bizantí, el text del qual ultrapassa molt de lluny Kaminiatis en l'ús de referències literàries i mitològiques a la Grècia clàssica, Eustaci esmenta de manera implícita el *Eis tήn ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης*, tot i que només un cop (*Eust. De Thessalonica urbe a Normannis capta* 81):

ἀπεφοίβαζε δὲ ἄρα ὁ λόγος οὗτος κατὰ τι πυθωνικὸν ὡς ἡ πρεσβυτάτη Θεσσαλονίκη πρὸς εἶδωλα καμώντων οἴχεται, καθὰ καὶ πάλαι ποτέ, ὡς ἐξ ἱστορίας καθήκει καὶ εἰς ἡμᾶς.

Aquest relat, doncs, en virtut de la inspiració pròpia d'un oracle, exposava com l'antiquíssima Tessalònica se'n ha anat al costat dels fantasmes dels difunts, tal com temps enrere un dia va ocórrer, segons que de la mà de la història ens arriba també a nosaltres.

El més recent editor de l'obra d'Eustaci, Melville-Jones, no reconeix el caire trenòdic de l'obra com un de substancial, el que amb certes matisacions resulta acceptable⁹. De fet, l'autor fa al proemi una expressió inequívoca en indicar com no podia defugir un discurs tràgic arran de tot allò que havia de descriure (Melville-Jones 1988: 130):

ἄρξεται δὲ ὁ ὑποτεταγμένος λόγος ἀναγκαίως ἐξ αὐτοῦ πάθους, ὅτι μηδὲ ἦν τὸν ἐν ἐλεεινοῖς ὄντα μὴ τραγικεύσασθαι τό γε πρῶτον.

El relat que tot seguit s'estén començarà per estricta necessitat amb el suplici mateix, puix que no era possible que qui es va comptar entre els dignes de commiseració no encarnés de bon principi la veu de la tragèdia.

La posició d'Eustaci és exactament la mateixa de Kaminiatis: el plany resulta inevitable, però l'autor no n'ha fet ni objectiu, ni divisa, ni centre de l'obra. En conseqüència, l'estil respondrà a aquesta voluntat de restringir l'ús de recursos tràgics i especialment d'aquells propis del plany. Més endavant, cap a la cloenda de l'obra, Eustaci reitera com el to del plany no era el que s'esqueia per a un bisbe i a més ancià (Melville-Jones 1988: 152):

καὶ ἦν μὲν μοι ἐνταῦθα τόπος θρήνων κατάρξαι καὶ κατοιμώξασθαι τὰ ἐφ' ἡμᾶς κακά· οὔτε δὲ γέροντι τὰ τοιαῦτα προσευπορεῖται καὶ οὐδὲ Θεοῦ ἐπίσκοπος τοιοῦτοις λόγοις

9. Melville-Jones (ed.) 1988: X-XI: *It is in part a threnos or dirge, a sort of funeral oration or epitaphios logos mourning the sufferings of the city, but this aspect of the work is only a minor one.*

πρέπων ἐστίν, ἀλλ' ἢ μόναις εὐχαριστίαις καὶ δόξῃ τῇ εἰς τὸν Ὑψιστον, ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ τὰ ἡμέτερα.

M'esqueia aleshores el lloc per a encetar els cants del dol i per a lamentar les desgràcies que han caigut damunt nostre; però ni tot i la meua condició d'ancià resulta gens fàcil de trobar paraules d'aquesta mena, i menys encara un bisbe de Déu és la persona escaient per a pronunciar-les, si no era només amb l'expressió del nostre testimoniatge d'agraïment i de la glòria que adorna l'Altíssim, per obra i gràcia del qual tot el que és nostre té lloc.

Creiem molt probable que Eustaci estigui aquí reprenent i alhora contestant l'assert de Kaminiatis (Ἄλωσις 43, 4):

καὶ πρῶτος ἐξῆρχε θρηνηῶν ὁ πατήρ, ἤδη προβεβηκῶς ὢν καὶ πολλὴν περὶ τὸ λέγειν ἐπιστήμην ἐξησκημένος etc.

El pare fou el primer d'entonar els planys, com a qui de fa temps ha arribat a una edat gran i ha practicat prou la ciència de l'oratória.

Allà on Kaminiatis apreciava elements positius derivats i de l'experiència vital i de l'expertesa pròpies de la senectud, Eustaci hi veu un obstacle per a una expressió escaient a la dignitat del tema. La *recusatio* mostraria, creiem, la voluntat d'Eustaci de distanciar-se de la posició presa pel seu antecessor. També l'intent d'evitar el recurs a una dicció tràgica té a Eustaci el regust a una resposta a Kaminiatis (Melville-Jones 1988: 152):

(...) τοιόνδ' ἀπέβη τόδε πρᾶγμα, εἴ τι χρὴ τραγωδικῶς συντελέσαι τὸν λόγον, ἔνθα τὸ πάθος τραγωδίας ἄξιον καὶ οὔτε λόγῳ καθ' ὅλον οἶόν τε παραστῆναι οὔτε κατὰ ἔργον φέρεσθαι.

Talment greu arribà a ésser aquest fet, si és que convé de posar fi al relat amb tons tràgics, allà on el sofriment és digne de la tragèdia i no és possible ni d'assistir de paraula a tot ell ni de suportar-lo en la seua realitat.

La diatriba sostinguda per Eustaci contra Kaminiatis té com a objectiu més probable l'oferiment d'una alternativa més serena i raonable als excessos del plany de caire dramàtic. D'altra banda, i a desgrat de la manca d'un estudi exhaustiu, creiem que els indicis apuntats suggereixen per al plany de Kaminiatis una datació anterior a Estaci.

Conclusions

El plany de Kaminiatis trenca diverses convencions que hom havia establert com a tòpics. Probablement no era la intenció de l'autor la de reeixir en la transgressió d'un determinat model genèric. Ben al contrari, el que el nostre text demostra és com havia anat l'evolució del gènere des dels remots exemples homèrics. D'altra banda, la cultura contemporània de l'autor va exercir també la seua influència, tot reconfigurant alguns dels elements transmesos durant segles.

Bibliografia

- ALLACCI, L. (1653), Σύμμεικτα II, Köln 1653, pp. 180-136.
BEKKER, I. (ed.) (1838), *Theophanes continuatus, Ioannes Cameniata, Symon Magister, Georgius continuatus*, Bonn 1838, pp. 487-600.

- BÖHLIG, G. (ed.) (1973), *De expugnatione Thessalonicae. Corpus fontium historiae Byzantinae IV*, Berlin, De Gruyter.
- BROWNING, R. (1989), «The language of Byzantine Literature», *History, language and literacy in the Byzantine world*, Northampton 1989, 103-133.
- COMBEFIS, F. (1685), *Historiae Byzantinae scriptores post Theophanem*, Paris 1685, pp. 317-383.
- EASTERLING, P.E. (1991), «Men's kleos and Women's goos: Female Voices in the Iliad», *Journal of Modern Greek Studies* 9, 145-151.
- FARAG, W.A. (1998), «Some Remarks on Leo of Tripoli's Attack on Thessaloniki in 904 A.D.», *BZ* 82, 133-139.
- FOLEY, H. (1992), «The Politics of Tragic Lamentation», en A.H. Sommerstein, S. Halliwell, J. Henderson & B. Zimmermann (edd.), *Tragedy, Comedy, and the Polis*, Bari, 101-143.
- FRENDO, D. & A. PHOTIOU (2000), *The Capture of Thessaloniki*, Perth, Australian Association for Byzantine Studies, 2000.
- FRENDO, J.D.C. (1997), «The Miracles of Saint Demetrius and The Capture of Thessaloniki. An Examination of the Purpose, Significance and Authenticity of John Kaminiates' *De Expugnatione Thessalonicae*», *Byzantinoslavica* 58, 205-224.
- GRÉGOIRE, H. (1952), «Le communiqué arabe sur la prise de Thessalonique (904)», *Byzantion* 22, 1952, 373-378.
- HOLST-WARHAFT, G. (1992), *Dangerous Voices: Women's Laments and Greek Literature*, London & New York 1992.
- KAZHDAN, A.P. (1978), «Some Questions Addressed to the Scholars Who Believe in the Authenticity of Kaminiatis' 'Capture of Thessalonica'», *ByZ* 71, 301-314.
- (1993), *Authors and Texts in Byzantium*, Aldershot.
- LORAUX, N. (1990), *Les mères en deuil*, Paris.
- MELVILLE-JONES, J.R. (ed.) (1988), *Eustathios of Thessaloniki. The Capture of Thessaloniki. A translation with introduction and commentary*, Canberra.
- MIGNE, J.-P. (ed.) (1863), *Patrologia Graeca CIX*, Paris 1863, 519-635.
- (ed.) (1865), *Patrologia Graeca LXXXVII-3*, Paris 1865, coll. 3806-3812.
- MURNAGHAN, S. (1999), «The Poetics of Loss in Greek Epic», en M. Beissinger & J. Tylus (edd.), *Epic Traditions in the Contemporary World: The Poetics of Community*, Berkeley, 203-219.
- REDONDO, J. (2014), «Els *Complants per la presa de Constantinoble* dins la tradició milenarista grega», en J. REDONDO & R. TORNÉ TEIXIDÓ (edd.), *Apocalipsi, catàbasi i mil·lenarisme a les literatures antigues i la seua recepció*, Amsterdam, 157-182.
- SARADI, H. (2014), «The city in Byzantine Hagiography», en S. EFTHYMIADES (ed.), *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography II. Genres and Contexts*, Farnham, 419-452.
- STRUCK, A. (1905), «Die Eroberung Thessalonikes durch die Sarazenen im Jahre 904», *ByZ* 14, 1905, 535-562.
- ΤΣΑΡΑΣ, Γ. (1940), «Νικολάου Πατριάρχου όμιλία εις την άλωσιν τής Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 1, 243-246.
- (1987), *Ιωάννου Καμενιάτου στην άλωση της Θεσσαλονίκης (904 μ.Χ.)*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια, Salònica.
- ΤΣΟΛΑΚΗΣ, Ε. (2000), *Ιωάννης Καμινιάτης, Εις την άλωσιν της Θεσσαλονίκης, μετάφραση-εισαγωγή-σχόλια*, Atenes.

- VAGNONE, G. (1988), «Un motivo omerico nella tarda epica greca: la conquista della città e il desiderio di morte», *QUCC* 30, 25-40.
- ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, Ε. (1986), «Θέματα εκκλησιαστικού δικαίου απο το έργο του Ιωάννη Καμινιάτη 'Εις την Άλωσιν της Θεσσαλονίκης'», *Πρακτικά του ΣΤ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Salònica, 35-46.
- Наследова, Р.А. (1959), *Две Византийские хроники десятого века*, Moscou.